

ΜΕΡΟΣ Δ΄

Ἐκκλησία καί Κοινωνία

* * *

ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

«ΧΡΗΣΤΟΤΗΤΑ ΕΚΔΙΔΑΧΘΕΙΣ»

Στήν Ἱερά Μνήμη τοῦ Ἁγίου Ἱερομάρτυρος Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, προστάτη τοῦ νομικοῦ κόσμου τῆς χώρας μας

Τόν οὐρανομύστη καί πάνσοφο Διονύσιο τόν Ἀρεοπαγίτη μᾶς καλεῖ σήμερα ἡ Ἁγιοτάτη Ἐκκλησία μας νά τιμήσουμε. Ἐναν Ἅγιο ἰδιατέρως δικό μας, καθὼς ἐκ τῶν πρώτων Ἐπίσκοπος τῆς πρωτεύουσάς μας χρημάτισε διακατεχόμενος ἀπό τόν πόθο τῆς δίκαιης καί εἰρηνικῆς κοινωνίας.

Γεννημένος ὁ Διονύσιος ἀπὸ ἐπιφανεῖς γονεῖς σέ μία πόλη ὅπου ἡ σοφία καί ἡ καλλιέργεια τῆς γνώσεως ἀποτελοῦσαν καί ἕως σήμερα ἀποτελοῦν χαρακτηριστικό στοιχεῖο τῆς ταυτότητας τοῦ τόπου, δέν μποροῦσε παρά νά λάβει εὐρύτατη μόρφωση καθιστάμενος συνάμα σεβαστός μεταξὺ τῶν συμπατριωτῶν του, ἰδίως λόγῳ τῆς ἀπὸ τῆ φύσης του σύνεσης καί μετριοπάθειας. Λόγῳ δέ αὐτοῦ τοῦ σεβασμοῦ τόν ὁποῖον ἀπολάμβανε, εἶχε τιμηθεῖ μέ τὴν ἀνάληψη πολλῶν ἀξιωμάτων καί ὑπευθύνων θέσεων στὴν πόλη τῶν Ἀθηνῶν. Ἔτσι, εἶχε ἀναδειχθεῖ πρῶτιστος κριτῆς καί δημοκράτης τῆς πόλης· τὸ ἀξίωμα ὅμως, τὸ ὁποῖο τόν χαρακτήρισε καί τόν κατέγραψε στὴν ἱστορία, ὄχι μόνον τὴν ἐκκλησιαστική ἀλλὰ καί τὴν παγκόσμια, ἦταν αὐτὸ τοῦ Ἀρεοπαγίτη. Ἦταν δέ ὁ Ἄρειος Πάγος τὸ ἀνώτατο δικαστήριον τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν, ἀρμόδιο νά ἐκδικάζει τὰ φρικτώτερα ἐγκλήματα ὅπως φόνους, ἱεροσυλίες, ἀκολασίες καί τὰ ὅμοια. «Πάγος» καλοῦνταν στὴν ἀρχαία διάλεκτο ὁ βράχος, ἐπειδὴ τυγχάνει ἐμπεπνημένος σταθερά· «Ἄρειος» δέ ὀνομαζόταν ὁ

βραχάδης εκείνος λόφος κάτω από τήν Ἀκρόπολη καί μεταξύ αὐτῆς καί τοῦ Θησείου, ὅπου κατὰ τή μυθολογία οἱ ἀρχαῖοι θεοὶ δίκασαν τόν Ἄρη, θεό τοῦ πολέμου, ἐπί φόνῳ. Τό δικαστήριό δέ τοῦ Ἀρείου Πάγου συνεδίαζε δημόσια, νύκτα καί ὑπαίθρια, ὥστε ὁ ὁποιοσδήποτε ἐνδιαφερόμενος νά μπορεῖ νά παρακολουθήσει τίς συνεδριάσεις. Οἱ δέ ἀποφάσεις του φημιζονταν ὡς σοφές καί δίκαιες καί πέραν τῶν Ἑλληνικῶν ὁρίων. Αὐτοῦ τοῦ δικαστηρίου λοιπόν, μέλος ἔντιμο κατέστη ὁ θαυμάσιος Διονύσιος, ὁ ὁποῖος ἔκρινε μέ ὑψηλό αἶσθημα δικαιοσύνης, καθ' ὅσον κατὰ τήν παρατήρησιν συγχρόνων του δέν ἐπροσωπολήπτει, οὔτε δῶρα λάμβανε.

Κατά τήν ἐποχὴν κατὰ τήν ὁποίαν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐπισκέφθηκε τήν Ἀθήνα, συνηθίζονταν στό βράχο ἐκεῖνο τοῦ Ἀρείου Πάγου νά δημηγοροῦν, ὅσοι ἤθελαν νά καταστήσουν γνωστές τίς ἰδέες τους καί ἐκεῖ σύχναζαν περιεργοί, σοφιστές, Στωικοί, Ἐπικούριοι κ.λπ. Ἐκεῖ λοιπόν, προσεκλήθη καί ὁ Ἀπόστολος Παῦλος νά μιλήσει, γεγονός τό ὁποῖο κατέστη ἀμέσως γνωστό σέ ὅλη τήν πόλη τῶν Ἀθηνῶν. Καί ὁ Διονύσιος ἔσπευσε νά ἀκούσει προκεκμένου νά κρίνει τί νέα διδασκαλία. Ὡς γνωστό, στό βράχο τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐκφώνησε μία ἀπό τίς σπουδαιότερες δημηγορίες του· μνημεῖο λόγου χαρακτηρίζεται ἀπό πολλούς ἐπαῖοντες. Ὅμως, κατ' ἀνθρώπον ὁ λόγος ἐκεῖνος εἶχε πενιχρά ἀποτελέσματα. Μόλις ὁ Ἅγιος Ἀπόστολος μίλησε περί Ἀναστάσεως νεκρῶν βρέθηκε ἀντιμέτωπος μέ τήν εἰρωνία πολλῶν ἀπό τοὺς φιλοσόφους, οἱ ὁποῖοι προκεκμένου νά ἀποφύγουν τήν ἀντιπαράθεσιν, ἀπάντησαν στό κήρυγμα τοῦ Παύλου μέ ἓνα ἀόριστο «ἀκουσώμεθά σου καί πάλιν περί τούτων». Ὅμως, ὁ Διονύσιος ἐντυπωσιάσθηκε καί ζήτησε ἀπό τόν Ἀπόστολο τῶν ἐθνῶν νά καταδεχθεῖ νά τόν ἀκολουθήσει στήν οἰκία του. Ἐκεῖ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος μίλησε ἐκτενέστερα περί Χριστοῦ διηγουμένος τή Σάρκωσιν, τά θαύματα, τή διδασκαλία, τό Πάθος, τήν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου. Ὅταν δέ διηγοῦνταν τά περί τοῦ ἐκουσίου Πάθους καί ἀνεφέρθηκε στό σκοτασμό τοῦ Ἡλίου, τότε ὁ Διονύσιος θυμίσθηκε ἓνα περιστατικό τό ὁποῖο εἶχε βιώσει ὡς ἐπισκέπτης-φοιτητής στήν Ἡλιούπολη τῆς Αἰγύπτου. Ἐκεῖ βλέποντας ὁ Διονύσιος τόν ἥλιο νά συστέλει τίς ἀκτίνες του ἐνῶ ἦταν μεσημέρι, σέ ὑπερφυσική καί θαυμάσια ἔκλειψιν, εἶχε ἀναφωνήσει: «Ἡ τό πᾶν ἀπόλλυται ἢ Θεός πάσχει»· εἶχε μάλιστα σημειώσει στό προσωπικό του ἡμερολόγιο τό συμβάν καί τήν ἀκριβή χρονολογία του. Μόλις δέ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀναφέρθηκε στό γεγονός, παρευθὺς ὁ Διονύσιος βεβαιώθηκε ὅτι ὁ Χριστός εἶναι Θεός ἀληθέστατος καί δέχθηκε τό Θεῖο Βάπτισμα.

Ἡ μεταστροφή τοῦ Διονυσίου, ἡ ὁποία συνέβη περί τό 52 μ.Χ., ἦταν κατα-

λυτική, διότι πολλοί, έχοντας έμπιστοσύνη στην κρίση του, μιμήθηκαν τό παράδειγμά του και βαπτίσθηκαν άποτελώντας τήν πρώτη Έκκλησία τών Αθηνών. Η άπήχηση δέ αυτή του παραδείγματός του, τής προσωπικότητάς του, αλλά και του λόγου του, ήταν τά κριτήρια βάσει τών όποίων ή Έκκλησία τόν επέλεξε γιά τήν Έπισκοπή τών Αθηνών μετά τό θάνατο του Ίεροθέου. Όλοι δέ όσοι τότε συναναστράφησαν μαζί του βεβαιώνουν ότι ήταν πνευματέμφορος και έμπλεως τής Θείας Χάριτος.

Ός πνευματικός άνθρωπος ό Διονύσιος συνήθιζε νά ταξιδεύει προκεμένου νά γνωρίζει εκ του σύνεγγυς τήν όποια πνευματική άνέλιξη. Μετά τί βάπτισή του και πριν καταστεί Έπίσκοπος Αθηνών, πόθησε νά γνωρίσει τόν τόπον «οὗ έστησαν οι πόδες Κυρίου» και έτσι μετέβη στην Άγία Γη όπου διαδραματίσθηκαν τά γεγονότα τής Θείας Οικονομίας. Έκει μάλιστα του δόθηκε ή εύκαιρεία νά συναντήσει τήν Μιτέρα του Κυρίου και νά άκροασθεί προσωπικώς τών λόγων Της. Τόση δέ έντύπωση του έκανε, ώστε μετέπειτα όμολογοῦσε ότι ή θεία της θέα και τό είδος τών λόγων Της τήν μαρτυροῦσαν ως όντως Θεου μιτέρα. Έπιστρέφοντας δέ στην Αθήνα άξιόθηκε νά πραγματοποιήσει μικρή Αποστολική περιόδεια κηρύττοντας τόν Θείο λόγο διερχόμενος τίς πόλεις τής Μικρής Άσίας. Άλλά και ως Έπίσκοπος Αθηνών, μετέβη στη Ρώμη κατά τά τελευταία έτη τής βασιλείας του Νέρωνα προκεμένου νά συναντηθεί μετά του εκεί δεσμίου Άγίου Αποστόλου Παύλου, του και διδασκάλου του. Μαρτυρείται δέ ότι παρέστη κατά το μαρτύριο του Αποστόλου, τό όποιο και περιέγραψε σε μή διασωθείσα έπιστολή του προς τόν Άγιον Απόστολο Τίτο.

Έάν κανείς έπιθυμεί νά προσδιορίσει τό κυρίαρχο χαρακτηριστικό του επί γης βίου του Άγίου Ένδόξου Ίερομάρτυρος Διονυσίου, δέν θά διστάσει νά όμολογήσει ότι αυτό είναι ή έφρεσή του γιά μάθηση, ή δίψα του γιά γνώση, όχι τήν έγκεφαλική, αλλά τήν ούσιαστική, τήν άποκαλυπτική πού νοηματοδοτεί πορεία και σκοπό ζωής, και ή άναζήτηση του πληρώματος τής άληθείας. Τοῦτο μαρτυροῦν οι λαμπρές σπουδές του, ό άκέραιος χαρακτήρας του, αλλά και ή όξυδερκής κριτική του ικανότητα, ή όποία μέ τό φωτισμό του Άγίου Πνεύματος, τόν όδήγησε νά αναπαυθεί στην Πίστη του Χριστού, ως κορύφωση τής επί γης γνώσης, ως άποκεκαλυμμένη άλήθεια.

Οί άγώνες του Διονυσίου ήταν πολλοί και σημαντικοί. Μόνον εάν αναλογισθεί κανείς τί σήμαινε τό ότι ήταν Έπίσκοπος τής πόλεως τών Αθηνών, του άστεως όπου συνωστίζονταν πολλοί φιλόσοφοι, αλλά και δοκπισσοφοι, άρκει γιά νά άναδειχθεί τό μέγεθος τών καθημερινών κόπων του γιά τήν προάσπιση τής Όρθόδοξης Πίστης και άντιμετώπιση τών θύραθεν άμφισβητήσεων και

προκλήσεων. Κυρίαρχο όπλο τους ή ειρωνεία και ή άφ' ύψηλου αντιμετώπιση του όποιου άλλου μέ διάθεση ύποτίμησης έως και έξόντωσης. Αυτό καταγράφει ή ιστορία ως περιρρέουσα άτμόσφαιρα στή Ρωμαϊκή Άθήνα. Η παρακαμακή κατάσταση δέν σημασιοδοτούνταν μόνον από τήν πολυθεία των άπειρων βωμών, άπόδειξη του άνικανοποίητου από όλες τές ανθρώπινες έπινοήσεις, αλλά και από τήν άνυπαρξία ήθικής, νοουμένης κυρίως ως σεβασμό στήν άξία του ανθρώπου.

Κι αυτό ήταν ή άπάντηση του Διονυσίου στήν πρόκληση τής έποχής του. Η μελέτη τής ήθικής, κυρίως τής χριστιανικής, και ή εφαρμογή της στήν καθημερινότητα ως όπλο άπόκρουσης των διεργασιών άποσύνθεσης τής κοινωνίας. Στο Άπολυτικό του, στόν ύμνο δηλαδή πού ψάλλεται ως περίληψη τής ζωής του και προβολή των κυριότερων σημείων της, άκούμε τήν άρχή «χρηστότητα έκδιδαχθείς...». Διεκδίκησε στή ζωή του νά καταστεί μελετητής τής χρηστότητας, δηλαδή τής περιθρίγκωσης τής όποιας γνώσης σέ ήθικούς κανόνες τέτοιους, πού διασώζοντας τήν αλήθεια, νά άποτρέπουν τήν κατάχρηση τής έπιστήμης και νά μετατρέπουν τό μοναδιάστατο τής λογικής σέ πολυδιάστατη σύνθεση πού μπορεί και έγγυάται τήν κοινωνική ευημερία και ειρήνη.

Τό παραπάνω άποτελεί τί βάση τής σκέψης των Πατέρων μας και σημασιοδοτεί τό άσκητικό φρόνημα τής Όρθοδοξίας, τό όποιο γνωρίζει νά μετατρέπει τό Όρθόδοξο Δόγμα σέ Όρθόδοξη Πράξη, όχι άπροϋπόθετα, αλλά μέσα άπό άρχές ήθικής πού διέπουν τήν καθημερινότητα και καθιστούν τήν Όρθόδοξη σκέψη όχι Θεοκεντρική, ούτε άνθρωποκεντρική, αλλά Θεανθρωποκεντρική.

Σημαντικός, αλλά και άνάγυφος στόν τρόπο μέ τόν όποιον ή Όρθοδοξία αντιμετωπίζει τόν άνθρωπο είναι ο 102ος Κανόνας τής Πενθέκτης Συνόδου. Άφοϋ έχουν προηγηθεί όλοι εκείνοι οί Ίεροι Κανόνες πού ρυθμίζουν σωρεία θεμάτων στή ζωή τής Έκκλησίας και άφοροϋν τόσο τούς Κληρικούς, όσο και τούς λαϊκούς, έρχεται ο καταληκτικός αυτός Κανόνας νά κάνει τήν επανάσταση: «Δεί δέ τούς έξουσίαν λύειν και δεσμειν παρά Θεού λαβόντας, σκοπεϊν τήν τής άμαρτίας ποιότητα, και τήν του ήμαρτηκότος πρὸς έπιστροφήν έτοιμότητα, και οϋτω κατάλληλον τήν θεραπείαν προσάγειν τῷ άρρωστήματι, ίνα μή, τῇ άμετρία καθ' έκάτερον χρώμενος, άποσφαλείη πρὸς τήν σωτηρίαν του κάμνοντος (...).». Δηλαδή, άσχέτως του τί έχει προβλέπει τό διατακτικό των προηγουμένων 101 Ίερών Κανόνων τής αϋτής Συνόδου, πολλοί από τούς όποιους άναγνωρίζοντας τό κύρος Ίερών Κανόνων άλλων Συνόδων, κατοχύρωσαν ως ισχύοντες στο Κανονικό Δίκαιο τής Όρθοδοξίας 531 Ίερούς Κανόνες, έρχεται ή Σύνοδος και λέει ότι όσοι έκφράζουν πνευματική κρίση και μάλιστα οί

ἀσκοῦντες τὴν πνευματικὴ πατρότητα πρέπει νὰ εἶναι πολὺ προσεκτικοὶ στὰ πνευματικὰ ζητήματα καὶ τίς συνέπειές τους, τοὺς ὅρους πού τελέσθηκε τὸ κανονικὸ ἄδικο, τὸ πρόσωπο τοῦ παραβάτη καὶ μάλιστα ἡ ποιότητα τῆς μετανοίας του, ὥστε νὰ προσφερθεῖ ἡ κατάλληλη θεραπεία στὴν ἀσθένεια. Καὶ μάλιστα κάνει ἰδιαίτερη σύσταση ὥστε νὰ ἀποφεύγεται ἡ ἀμετρία, δηλαδὴ τόσο ἡ σκληρότητα, ὅσο καὶ ἡ ὑπερβολικὴ ἐπιείκεια, γιὰ νὰ ἐπιτυγχάνεται ἡ χρυσὴ μεσότητα καὶ νὰ διασφαλίζεται ἡ σωτηρία τοῦ κάμνοντος, δηλαδὴ τοῦ κουρασμένου ἀνθρώπου.

Ἡ διάταξη αὐτὴ κατοχυρώνει τὴν ἀρχὴ τῆς Οἰκονομίας στὴν Ἐκκλησία. Πολλοί, κακῶς θεωροῦν ὅτι ἡ Οἰκονομία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἐνσυνείδητη παράβαση Ἱερῶν Κανόνων χάριν τοῦ μείζονος συμφέροντος τῆς Ἐκκλησίας. Ὅμως, ὅσοι πιστεύουν κάτι τέτοιο ξεχνοῦν ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία πολλές φορὲς ἔχει καταδικάσει τὴν ἠθικὴ τῆς ρήσης «ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα». Δὲν δέχεται κάτι τέτοιο ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, μᾶς πού ὡς μόνον σκοπὸ τῆς ἔχει τὴ σωτηρία καὶ τὸν ἁγιασμὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιο κάνει εἶναι νὰ ψάχνει τὸ ἀναγκαῖο μέτρο στὴν ἀποκατάσταση τοῦ κανονικῶς ἀδίκου, τὸ κατάλληλο μέσο στὴν ἀποθεραπεία τῆς ψυχῆς ὥστε νὰ μὴν ὑποτροπιάσει, καὶ σὲ κάθε περίπτωση τὸ πῶς πρόσφορο ἐργαλεῖο γιὰ νὰ ἔλθει ὁ ἄνθρωπος εἰς ἑαυτὸν, παρὰ τὰ αὐστηρὰ διατακτικὰ τῶν Κανόνων, τὰ ὅποια ἐν πολλοῖς ἔχουν σκοπὸ προειδοποιητικὸ. Μὲ ἄλλα λόγια ἡ Ὁρθόδοξη πνευματικότητα ἐνεργεῖ ὡς θεραπεία ψυχῆς, μὲ ὄπλο τὴ χρηστότητα ὡς ἐργαλεῖο ἐρμηνείας τῶν Ἱερῶν τῆς Κανόνων.

Ἡ τακτικὴ αὐτὴ φαίνεται ἀσφαλὴς καὶ σωτήρια γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, μᾶς πού ἡ ἐμπειρία αἰῶνων συμμαρτυρεῖ ὑπὲρ τῆς ἀποτελεσματικότητάς της. Χάρη σὲ αὐτὴν ἡ Ἐκκλησία μας μπόρεσε καὶ ἀπέφυγε νὰ περιπέσει σὲ πνεῦμα νομικισμοῦ ὅπως ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἔφθασε νὰ ἐκνομκεύσει τὴν κάθε πτυχή τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ἐνῶ συνάμα διασωθήκαμε καὶ ἀπὸ τὸ πνεῦμα στριφνότητος καὶ αὐστηρῆς προσίλωσις στὸ γράμμα, κατὰ τὸ μοντέλο τῆς προτεσταντικῆς ἠθικῆς.

Ἐπιπλέον, τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχῆς τῆς Οἰκονομίας διαπότισε τὴ νοοτροπία μᾶς ὀλόκληρης Αὐτοκρατορίας, παράγοντας παράδοση καὶ πολιτισμὸ σὲ ὅλες τίς πτυχές τῆς καθημερινότητάς. Ἔτσι, ὄχι μόνον ἡ ἐκκλησιαστικὴ μας παράδοση, ἀλλὰ καὶ ἡ νομικὴ μας παράδοση, ἰδίως μετὰ τὴ δύναστεία τῶν Μακεδόνων Αὐτοκρατόρων καὶ τὴν «ἀνακάθαρσιν τῶν παλαιῶν νόμων», ἡ ὁποία κατέληξε στὸ μεγάλο κωδικοποιητικὸ τῆς βυζαντινῆς νομοθεσίας ἔργο τῶν «Βασιλικῶν», ἔθηκε ὡς σκοπὸ τὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης «ἐπὶ τὸ φιλανθρωπότερον».

Εἶναι βεβαίως, ἀληθές ὅτι ἡ νομική μας παράδοση διακόπηκε καί μάλιστα κατά τρόπο κάπως βίαιο, τήν περίοδο τῆς Βαυαρικῆς βασιλείας. Ὁ Λουδοβίκος φόν Μάουρερ, ὁ σπουδαῖος νομομαθής καί πολιτειολόγος, διακεκριμένο μέλος τῆς τριμελοῦς Ἀντιβασιλείας πού κηδεμόνευε τόν ἀνήλικο Βασιλιά Ὅθωνα, βαθύτατα ἐπηρεασμένος ἀπό τήν ἐποχή του καί τίς πολιτικές ἐξελίξεις στή Δυτική Εὐρώπη τῆς ἐποχῆς τῆς παλινόρθωσης, θαυμαστής ὅπως ὄλοι οἱ γερμανικῆς παιδείας νομικοί τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου, φανατικός ἀναγνώστης καί ἐφαρμοστής τῶν πολιτικῶν ιδεῶν τοῦ γερμανοῦ αὐτοῦ ἡγεμόνα ὅπως ἀναπτύσσονταν στό κομβικῆς σημασίας ἔργο του «Ἀντμιακιάβέλλι», προσπάθησε νά δημιουργήσῃ ἕνα κράτος μέ ἰσχυρή κεντρική διοίκηση, μπροστά στήν ὁποία ὄλοι οἱ θεσμοί τοῦ Κράτους ἔπρεπε νά ὑποτάσσονται καί νά τήν ὑπηρετοῦν. Ὡς κέντρο δέν θεωροῦσε ἀπαραίτητα τόν βασιλέα. Ἐμφορούμενος ἀπό δημοκρατικά κατά τήν ἐποχή ιδεώδη, πίστευε στήν ἰσχύ τῶν κεντρικῶν κρατικῶν μηχανισμῶν ὡς ἐγγυητῶν τῆς ἀσφάλειας καί τῆς εὐημερίας τῶν πολιτῶν.

Αὐτή ἡ θεωρητική σύλληψη, ἡ ὁποία ἐνδεχομένως λειτούργησε σέ χώρες ὅπου ὑπῆρχε πολυκατακερματισμός σέ τοπικά ὀργανωμένα κρατίδια, δέν μπόρεσε νά ἐφαρμοσθεῖ στήν Ἑλλάδα. Δύο μόλις μῆνες μετά τήν ἐνθρόνισή τοῦ Ὅθωνα, ὁ Μάουρερ εἶναι ὁ μόνος ἀπό τά μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας πού ὑποχρεώνεται νά ἐπιστρέψῃ στή Βαυαρία. Ἡ νομική του ὁμως παραγωγή παραμένει καί ἐφαρμόζεται ἀπό ἐκείνους πού δέν εἶχαν ἐνδεχομένως τήν ἴδια θεωρητική ὑποδομή, μέ ἀποτέλεσμα νά γίνεται λόγος γιά διευκόλυνση τῆς τυραννίδος. Ἀπό τότε Ἐκκλησία καί Δικαιοσύνη, συνειδητοποιώντας τήν προσάρτησή μας στό κρατικό ἄρμα, ἀγωνιζόμαστε ἡ μὲν Ἐκκλησία γιά τήν αὐτοτέλειά της, ἡ δέ Δικαιοσύνη γιά τήν ἀνεξαρτησία της.

Σήμερα, ζῶντας σέ δημοκρατικό καθεστῶς καί ἀποτιμῶντας τήν ἐντωμεταξύ πορεία τῶν δύο θεσμῶν, ὀφείλουμε νά παραδεχθοῦμε ὅτι ἔχουν σημειωθεῖ σημαντικά βήματα καί ὅτι ὁ στόχος θεωρητικά ἔχει ἐπιτευχθεῖ. Ὅμως, τόσο στήν Ἐκκλησία, ὅσο καί στή Δικαιοσύνη τό πρόσωπο εἴτε τοῦ ἐξαγγέλλοντος τόν Λόγο τοῦ Θεοῦ, εἴτε τοῦ ἐφαρμοστῆ τοῦ Δικαίου εἶναι κομβικῆς σημασίας. Θεσμικές προβλέψεις, ὅσο σημαντικές καί ἂν εἶναι, καταλύονται ἐν τοῖς πράγμασι, ὅταν τό πρόσωπο δέν ἀνέρχεται στό ὕψος τῶν περιστάσεων, ἀντιλαμβανόμενο τήν περιορέουσα ἀτμόσφαιρα καί τό ἀγαθό πού καλεῖται νά υπερασπισθεῖ, ἀλλά καί στηριζόμενο στήν ἐν γένει παιδεία καί τήν ἠθική του συγκρότηση γιά νά ἀμυνθεῖ στίς ὅποιες πιέσεις.

Σήμερα περισσότερο ἀπό ποτέ ἄλλοτε, γίνεται συνείδηση σέ κάθε ἐπιστημονικό πεδίο, πέραν τῆς αὐτονόητης καλλιέργειας καί ἀνεξίτητης τῆς ἐπι-

στήμης, ή ανάγκη όριοθέτησής της σέ άρχές ήθικης, οί όποίες δεσμεύουν τόν έπιστήμονα άσχέτως νομικού πλαισίου. Μάλιστα σέ πολλά πανεπιστήμια τού έξωτερικού, ιδίως κατά τί διδασκαλία τών θετικών έπιστημών, προτάσσεται ένα μάθημα ήθικης υπό ευρεία έννοια νοούμενης, τό όποιο είναι ευρύτερα γνωστό ως ethics, και έχει σκοπό τί διδασκαλία κοινών ήθικών άρχών κατά τήν ένάσκησι τής έπιστήμης, ώστε νά άποφεύγονται οί παρεκτροπές, τίς όποίες πολλές φορές έχει ύποστει μέ καταστρεπτικές συνέπειες ή άνθρωπότητα.

Και στή νομική έπιστήμη; Τι γίνεται; Είναι ωπές οί άναμνήσεις άπό τούς διαλόγους, κυρίως στά πλαίσια πολιτικής άντιπαράθεσης, πού τείνουν νά διακρίνουν μεταξύ νομίμου και ήθικου, θεωρώντας ότι αυτά τά δύο δέν γίνεται νά συμπίπτουν. Πολύ εύκολα λοιπόν, αφήνουν κάποιον νά καλλιεργείται ή έννοια τού μη ήθικου στό Δίκαιο, ύπονοώντας ότι ύπάρχει χώρος νά νομιμοποιηθεί τό άνήθικο και μάλιστα μέ τρόπο θεμιτό. Οί νεότερες εξέλιξεις όμως, και μάλιστα μετά τήν προηγουμένη Συνταγματική Άναθεώρηση, δείχνουν νά τούς διαψεύδουν.

Ποιά ήταν ή σπουδαιότερη εξέλιξη πού χαρακτήρισε τά τελευταία έτη τό νομικό μας πολιτισμό; Άναμφισβήτητα ή θεσμοθέτηση τής Άρχής τής Άναλογικότητας κατά τήν τελευταία Συνταγματική Άναθεώρηση. Η άρχή τής αναλογικότητας έρεϊδεται επί δύο βασικών συνταγματικών διατάξεων: α. Τής διάταξης τού άρθρου 15 παράγραφος 1 έδάφιο δ' τού Συντάγματος, όπως τροποποιήθηκε μετά τί συνταγματική άναθεώρηση τού 2001, και β. Τής διάταξης τού άρθρου 28 παράγραφος 1 τού Συντάγματος, μέ τήν όποία άναγνωρίζεται υπερνομοθετική ισχύς στίς διεθνείς συμβάσεις άπό τήν επικύρωσή τους μέ νόμο και τί θέση τους σέ ισχύ, και συνεπώς μετά τόν Ν. 53/1974 μέ τόν όποιον επικυρώθηκε ή ισχύς στήν νεότευκτη τότε Έλληνική Δημοκρατία τής Ευρωπαϊκής Σύμβασης τών Δικαιωμάτων τού Άνθρώπου, σαφώς θεμελιώνεται ή άρχή τής αναλογικότητας ως βασική άρχή τόσο στήν κατάρτιση, όσο και στήν έρμηνεία τών διατάξεων.

Η άρχή τής αναλογικότητας άναδεικνύεται ύψιστης σημασίας στήν προσπάθεια προστασίας τών θεμελιωδών δικαιωμάτων, κάτι πού άποτυπώνεται στή νομολογία τών τελευταίων έτών όλων άνεξαιρέτως τών Δικαστηρίων τής χώρας μας και τούτο διότι, καθώς μέ τό άρθρο 25 παράγραφος 1 έδάφιο γ' τού Συντάγματος καθιερώνεται άμεσα ή άρχή τής τριτενέργειας τών θεμελιωδών άνθρωπίνων δικαιωμάτων, ή άρχή τής αναλογικότητας εφαρμόζεται πλέον άπ' ευθείας και στίς σχέσεις τού ιδιωτικού δικαίου. Αυτό σημαίνει ότι δέν περιορίζεται πλέον μόνο στά πλαίσια τού Δημοσίου Δικαίου, αλλά διατρέχει

όλους τούς κλάδους του Δικαίου, όμογενοποιώντας τή νομική πρακτική στή μεγάλη εύρωπαϊκή οίκογένεια, μιάς πού, από χαρακτηριστική άρχή του άγγλο-σαξονικού δικαίου, έφθασε νά ύποστηρίζεται νομολογιακά από όλα τά Άνώτατα Δικαστήρια των Εύρωπαϊκών χωρών. Επίσης έχει τύχει έκτεταμένης έπεξεργασίας στό Δικαστήριο των Εύρωπαϊκών Κοινοτήτων ως κατοχυρωμένη άρχή πού περιλαμβάνεται στή Συνταγματική Συνθήκη τής Λισαβώνας, αλλά καί στό Εύρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Άνθρώπου κατ' έφαρμογή τών σχετικών άρθρων τής Διεθνούς Συμβάσεως τής Ρώμης.

Η άρχή τής αναλογικότητας στήν πράξη νοείται ως «ό περιορισμός των περιορισμών», καθώς θεωρείται ότι περιορίζει συνταγματικώς τούς νομοθετικούς περιορισμούς των συνταγματικών θεμελιωδών δικαιωμάτων, έπιτάσσοντας ότι μεταξύ του νόμου σκοπού πού επιδιώκει ένας περιορισμός του δικαιώματος καί του συγκεκριμένου περιορισμού πρέπει νά υπάρχει εύλογη σχέση. Διαβάζουμε στήν ύπ' άριθ. 5/2013 Άπόφαση τής Όλομελείας του Άρείου Πάγου: «(...) Σύμφωνα μέ τό άρθρο 25 παρ. 1 του ισχύοντος Συντάγματος, (...) τά δικαιώματα του ανθρώπου ως άτομου καί ως μέλους του κοινωνικού συνόλου καί ή άρχή του κοινωνικού κράτους τελούν υπό τήν προστασία του Κράτους. Όλα τά κρατικά όργανα ύποχρεούνται νά διασφαλίζουν τήν ανεμπόδιστη καί άποτελεσματική άσκησή της. Οί κάθε είδους περιορισμοί πού μποροϋν κατά τό Σύνταγμα νά επιβληθούν στά δικαιώματα αυτά πρέπει νά προβλέπονται είτε άπευθείας από τό Σύνταγμα είτε από τό νόμο, έφόσον ύπάρχει έπιφύλαξη υπέρ αυτού καί νά σέβονται τήν άρχή τής αναλογικότητας. Άπό τή διάταξη αυτή προκύπτει ότι άποδέκτης τής έπιταγής για σεβασμό τής άρχής τής αναλογικότητας είναι ό κοινός νομοθέτης πού θεσπίζει περιορισμό άτομικών δικαιωμάτων μέ νόμο, σύμφωνα μέ τήν υπέρ αυτού συνταγματική έπιφύλαξη sé αντιδιαστολή μέ τόν δικαστή, ό όποιος άπλώς όφείλει νά έλέγχει άν ή άρχή αυτή έχει τηρηθεί καί sé άποφατική περίπτωση, νά άρνεϊται τήν έφαρμογή του νόμου ως άντισυνταγματικού (...). Η έν λόγω άρχή, ή όποία κατατείνει στήν εκλογίκευση των έπαχθών παρεμβάσεων τής κρατικής έξουσίας στά άτομικά καί κοινωνικά δικαιώματα του ανθρώπου καί του πολίτη, παραβιάζεται όταν ή συγκεκριμένη κρατική παρέμβαση δέν είναι, α) πρόσφορη για τήν έπίτευξη του σκοπού πού επιδιώκεται μέ αυτήν, β) αναγκαία για τήν έπίτευξη του έν λόγω σκοπού, μέ τήν έννοια ότι τό αυτό άποτέλεσμα δέν μπορει νά έπιτευχθεί μέ ένα ανώδυνο ή ήπιότερο μέσο καί γ) αναλογική έν στενή έννοία, δηλαδή νά τελει sé έσωτερική άλληλουχία προς τόν επιδιωκόμενο σκοπό, ώστε ή αναμενόμενη ωφέλεια νά μίν είναι ποιοτικά καί

ποσοτικά κατώτερη από τή βλάβη πού προκαλείται (...). Μέ βάση τά ἐν λόγω κριτήρια τῆς ἀρχῆς τῆς ἀναλογικότητας ἀξιολογεῖται ἡ παρεχόμενη ἀπό τό ἄρθρο 26 παρ. 1 τοῦ Συντάγματος ἐξουσία τοῦ νομοθέτη νά θέτει κατά τή ρύθμιση τῶν βιοτικῶν σχέσεων καί τόν καθορισμό τῶν κυρώσεων καί ὑποχρεώσεων πού ἀπορρέουν ἀπό τή συμπεριφορά τῶν πολιτῶν, ἐλάχιστα ἢ ἀνώτατα ὄρια, κατ' ἀφηρημένη ἀξιολόγησι, ἐντός τῶν ὁποίων ὁ δικαστής προβαίνει στήν ἐξειδίκευση τοῦ κανόνα δικαίου, ἐν ὄψει τῆς συγκεκριμένης περιπτώσεως». Μέ ἄλλα λόγια, ἕνας περιορισμός, καί ὅταν ἀκόμη εἶναι κατάλληλος ἢ ἀναγκαῖος, δεν πρέπει νά συνεπάγεται περισσότερα μειονεκτήματα γιά τά δικαιώματα τοῦ πολίτη, παρά πλεονεκτήματα γιά τά δημόσια ἢ ἰδιωτικά συνταγματικά συμφέροντα, στήν προστασία τῶν ὁποίων ἀποβλέπει.

Εἶναι γεγονός ὅτι εἴμαστε ἀκόμη στήν ἀρχή τῆς ἐρμηνευτικῆς ἐφαρμογῆς τῆς σχετικῆς συνταγματικῆς ἐπιταγῆς, μᾶς πού ἡ Ἀρχή τῆς Ἀναλογικότητας εἶναι καί πρέπει νά γίνει ἀντιληπτή ὡς κάτι πολύ παραπάνω ἀπό ἀπλός περιορισμός τῶν περιορισμῶν. Εἶναι οὐσιαστικά ἡ διακριτική εὐχέρεια πού δίνεται στόν Ἑλληνα Δικαστή νά ἐνεργήσει ὄχι ἀπλῶς κατά τό γράμμα τοῦ Νόμου, ἀλλά κατά τήν ἠθική τοῦ Δικαίου, μέ βάση θεμελιώδεις Ἀρχές καί κατά τό κοινό περί δικαίου αἴσθημα. Κατά τοῦτο ἡ Ἀρχή τῆς Ἀναλογικότητας προϋποθέτει ἀπόθεμα ἠθους σέ συνειδητοποιημένους δικαστές. Ἡ ἐφαρμογή της δέν συναρτᾶται μέ ἐξειδικευμένες ἐγκεφαλικές γνώσεις, οὔτε σχετίζεται μέ ἐξαντλητική παράθεση καί ἐπισταμένη μελέτη εἰδικῆς βιβλιογραφίας. Προϋποθέτει ὑψηλό ἐπίπεδο δίκαιης κρίσεως καί συνεπῶς κριτήρια ἠθους. Γι' αὐτό καί πολλοί ἰσχυρίζονται ὅτι μπορεῖ ν' ἀποτελέσει τή γέφυρα πού θά μᾶς ἐπανασυνδέσει μέ τήν διακοπεῖσα στίς ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰῶνα νομική μας παράδοση, ἡ ὁποία τό ὄμοιο ἀπαιτοῦσε ὡς πρῶτιστο κριτήριο γιά νά καταστεῖ κάποιος «κριτής τῶν Ρωμαίων».

Εἶναι προφανεῖς οἱ ὁμοιότητες μεταξύ τῆς Ἀρχῆς τῆς Οἰκονομίας ὡς ποιμαντικοῦ ἐργαλείου στή ζωή τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καί της Ἀρχῆς τῆς Ἀναλογικότητος ὡς βασικοῦ κριτηρίου κατά τήν ἀπονομή τῆς Διακοσύνης. Οἱ Πατέρες μας πού θέσπισαν τόν 102^ο Κανόνα τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τόν δικαιολόγησαν ὡς ἔξῃ: «(...) Πᾶς γάρ λόγος Θεῷ καί τῷ τήν ποικιλικήν ἐγχειρισθέντι ἡγεμονίαν, τὸ πλανώμενον πρόβατον ἐπαναγαγεῖν, καί τρωθὲν ὑπὸ τοῦ ὄφεως ἐξιάσασθαι καί μίτε κατὰ κρημνῶν ὠθῆσαι τῆς ἀπογνώσεως, μίτε τὸν χαλινὸν ὑπενδοῦναι πρὸς τήν τοῦ βίου ἔκλυσιν τε καί κατάφρονησιν· ἀλλ' ἐνὶ γε τρόπῳ πάντως, εἴτε διὰ τῶν αὐστηροτέρων τε καί στυφόντων, εἴτε διὰ τῶν ἀπαιτοτέρων τε καί πραιτέρων φαρμάκων, κατὰ τοῦ

πάθους σπῆναι, καί πρὸς συνούλωσιν τοῦ ἔλκους ἀνταγωνίσασθαι, τοὺς τῆς μετανοίας καρποὺς δοκιμάζοντι, καὶ οἰκονομοῦντι σοφῶς τὸν πρὸς τὴν ἄνω λαμπροφορίαν καλούμενον ἄνθρωπον». Ἡ ἐπιμονὴ τῆς Ὁρθοδοξίας νά ἐνδύσει λαμπρῶς τὸν ἄνθρωπο, συνάδει, ἂν καί σέ ἀνώτερο ἐπίπεδο, μέ τὴν προσοπτικὴ τῆς κοινωρίας καί τοῦ πολιτισμοῦ μας νά ὑπηρετήσῃ τὸν ἄνθρωπο. Στὴ διαδικασία αὐτὴ ἡγεμονικὸ ρόλο παίζει ἡ κρατοῦσα ἠθικὴ, ὄχι νοούμενη ὑπὸ στενὴ ἀντίληψη, ἀλλ' ὑπὸ εὐρεία ἔννοια.

Νομίζουμε ὅτι γιὰ λόγους διακρίσεως τῆς ἠθικῆς ὑπὸ εὐρεία ἔννοια ἀπὸ αὐτὴν μέ στενὴ ἔννοια, εἶναι καλύτερο νά χαρακτηρίσουμε τὴν πρώτη ὡς χρηστότητα, μᾶς πού κάτι τέτοιο ἐμπλεκεῖ καί ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στοῦ ἦθος. Καί ἡ χρηστότητα εἶναι τὸ πρῶτιστο πού κατὰ τὸ Ἀπολυτικίον τοῦ σήμερα τιμωμένου Ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου τὸν χαρακτηρίζει στί διπλὴ ἐνάσκησι τῶν καθηκόντων του, τῶν δικαστικῶν καί τῶν ἀρχιερατικῶν. Τό σημαντικό εἶναι ὅτι αὐτὴν τὴν χρηστότητα δέν τὴν εἶχε ὡς φυσικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς προσωπικότητάς του, ἀλλὰ ἀγωνίστηκε νά τὴν μελετήσῃ γιὰ νά τὴν ἀποκτήσῃ. Αὐτό φαίνεται νά εἶναι καί ὁ καθημερινὸς ἀγώνας τῶν Κληρικῶν καί τῶν δικαστῶν. Ἡ μελέτη τῆς χρηστότητος, ὥστε νά τὴν ἐγκολπωθῶμε καί νά τὴν κάνομε ἀπλανές κριτήριον κατὰ τὴν ἐνάσκησι τῶν καθηκόντων μας, ἀσφαλῆ πλοηγὸ δικαίας κρίσεως καί σταθερὸ μέτρο στί διακονία τῆς ἀξίας ΑΝΘΡΩΠΙΟΣ.

Εἶναι μᾶλλον ἀφορμὴ περισκέψεως τὰ ἀνωτέρω γιὰ τὴν διδασκαλίαν ἀντίστοιχου μαθήματος εἴτε στις νομικὲς σχολὰς τῆς χώρας, εἴτε καί στί Σχολίαι Δικαστῶν. Βεβαίως, ὑπάρχει ἰσχυρὴ ἡ ἀπαιτήσις γιὰ οὐδετερότητα τοῦ Κράτους σέ θέματα πιστευμάτων καί ἠθικῶν ἀρχῶν. Νομίζουμε ὅμως, ὅτι ἡ μακροαίωνα παράδοσις τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καί ἰδίως ἡ κατὰ τὰ τελευταία ἔτη παρουσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στήν πατρίδα μας ἀναδεικνύουν τὴν Ὁρθόδοξον ἠθικὴν ὡς τὴν ἀσφαλέστερη καί πλέον ἀντικειμενικὴν βάση γιὰ τὴν διδασκαλίαν ἑνὸς μαθήματος ἠθικῆς, μᾶς πού ὁ ἀνθρωποκεντρισμὸς τῆς Ὁρθοδοξίας ὡς πρόκρημα γιὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ Θεανθρωποκεντρισμοῦ, διασφαλίζει τὸ σεβασμὸ ἐναντι ὅλων καί θεμελιώνει τὴν προστασία ἀρχῶν καί ἀξιῶν μέ πρῶτιστη τὴν Δημοκρατίαν, ἡ ὁποία κατ' ἐξοχὴν προϋποθέτει ἦθος γιὰ νά συνεχίσει νά ὑπάρχει.